

moderní diskurz jim umožní „osvojit si omezený počet (...) frázi a klišé a přitom budit dojem zasvěcenů“ (s. 12), ale jinak je těžké s takovým stanoviskem seriózně polemizovat, ostatně stejně jako dokazovat, že sto až dvě stě let staré spisy opravdu „v něčem“ zastaraly. Až by se chtělo radit, že pokud Keller neměl dost času nebo prostoru se k těmto otázkám vyjádřit, měl snad zůstat u stanoviska z eseje, že totiž *některé* postřehy klasické sociologie jsou dnes mimořádně aktuální. Anebo měl na toto téma vůbec pomlčet.

Kellerova kniha, jak jí rozumím, je syntézou eseje o možnosti využít dějiny klasické sociologie s encyklopedií těchto dějin, to vše spojeno v pokusu o učebnici. Nesnáze *Dějin klasické sociologie* jsou do značné míry výsledkem tohoto zánrového synkretismu. Esej by přirozeně potřeboval radikální výběr materiálu, a proto ho koexistence s obsáhlou příručkou svazuje. Příručka by zase měla obsáhnout pokud možno vše podstatné, v čemž jí ale překáží požadavky jak eseje, tak učebnice. Dilema eseje versus encyklopedie se Kellerovi nepodařilo v rámci knihy vyřešit, a tak mu samozřejmě už nezbylo místo, aby koncipoval dobrou učebnici.

Celkově lze konstatovat, že recenzovaná publikace přináší věcně kvalitní příručku dějin sociologie, kterou jsme postrádali, a již proto se sluší ji přivítat. Kromě toho dostáváme do rukou ještě potenciálně zajímavý teoretický esej, bohužel rozpuštěný v této příručce. Obojí ústí do konzervativní učebnice dějin sociologie bez výrazného názoru nebo s názorem, který je těžko brát vážně. S tím by podle mého názoru měl Jan Keller v příštích vydáních něco udělat.

Tak či tak je ale třeba vysoce hodnotit ediční politiku Sociologického nakladatelství (SLON). Nikdo by mu jistě nemohl vytýkat, kdyby z ekonomických důvodů vydalo jen jednu publikaci na podobné téma. Místo toho uvádí na trh nejen Kellerovu knihu a zajímavý experiment dvojice Cuin – Gresle, ale v blízké budoucnosti chystá i překlad klasického Nisbetova eseje *Sociologická tradice*. Tím vytváří podmínky pro to, aby se u nás reflexe dějin sociologie rozvíjela na patřičné úrovni.

Michal Voříšek

Patrick J. Geary, *Europäische Völker im frühen Mittelalter. Zur Legende vom Werden der Nationen*,

Frankfurt am Main 2002, Fischer Verlag, 222 s., ISBN 3-596-60111-8

Skutečnost, že kvalitní medievistiku lze provozovat nejen na starém kontinentě, kde je možné v mezičase odpočívat při prohlídce autenticky středověkého hradu či kláštera, potvrdil knihou o středověkých „národech“ Evropy kalifornský historik Patrick J. Geary.¹ Jeho kniha popisuje utváření barbarských mocenských útvarů v pozdní antice a raném středověku, detailně se zabývá podstatou jejich skupinové identity a analyzuje základy našeho vnímání raně středověkých národů. Hledá původ a sleduje vývoj užívání pojmu „národ“ v pramenech i historických textech v dlouhodobé perspektivě, od Herodota až do konce 20. století. Geary ve své práci konstatuje zavádějící používání pojmu národ mezi historiky i politiky, resp. zjišťuje projekce moderního pojmu na středověké poměry.

Autor navazuje na anglosaské bádání o raně středověkých politických útvarech² a jeho pramennou metodologii.³ Geary sám se středověké Evropě věnuje již delší dobu⁴ a v otázce podstaty raně středověké etnicity navázal na svou dřívější práci o zakladatelských legendách.⁵ Gearyho kniha vzbudila velký ohlas právě v Evropě. Takřka současně s vydáním v USA byla nakladatelstvím Fischer připravena i německá verze. Německy čtoucímu čtenáři byly v rámci možností přizpůsobeny bibliografické odkazy a seznam doporučené literatury. V roce 2004 následoval francouzský překlad.⁶

Práce vznikala v atmosféře spolupráce s vídeňským Institutem für Mittelalterforschung, resp. s pracovní skupinou raného středověku, která se pod vedením

1 PATRICK GEARY, *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*, Princeton 2002.

2 IAN WOOD, *The Merovingian Kingdoms, 450-751*, London 1994.

3 WALTER GOFFART, *Narrators of Barbarian History: Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon (A.D. 550-800)*, Princeton 1988.

4 Srov. PATRICK GEARY, *Before France and Germany. The Creation and Transformation of the Merovingian World*, New York-Oxford 1988.

5 PATRICK GEARY, *Ethnic identity as a situational construct*, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 112/1982, s. 15-26.

6 PATRICK GEARY, *Quand les nations refont l'histoire. L'invention des origines médiévales de l'Europe*, Paris 2004.

Herwiga Wolframa a Waltera Pohla věnuje výzkumu národních a etnických identit v raném středověku.⁷

Ne náhodou byla kniha v Německu zařazena do řady Europäische Geschichte, ve které vycházejí esejisticky pojaté texty. Gearyho text se vyznačuje lehkým stylem a je opatřen uměřeným poznámkovým aparátem. Výklad otevírá úvaha o současné krizi evropské identity. Autor konstatuje, že problém nacionalismu není v Evropě i přes letitou snahu zdaleka vyřešen, a naopak nabývá na významu přímo úměrně s otázkou evropské integrace. Svůj díl na přetrvávající síle politické konstrukce národní identity vymezující se vůči ostatním má způsob, jakým bývají dohledávány historické kořeny národů. Právě na původ této konstrukce v raném středověku a kontext, v jakém vznikala, se Geary ve své knize soustřeďuje.

Také dnešní nacionalistické ideologie hledají oporu pro svou argumentaci často v raném středověku, v době, kdy se formují politické útvary coby zárodky dnešních národů. Za nejdůležitější pokládají tyto ideologie tzv. první obsazení země (*primary acquisition, erste Landnahme*) ve smyslu historicky potvrzeného nároku. Avšak, jak Geary poznamenává, nacionalisté chápou dějiny staticky a zapomínají, že Frankové „zrození“ Chlodvíkovým křtem nejsou Frankové Karla Velikého a už vůbec ne ti, jichž se dovolává Le Pen; Srbové z doby po rozpadu avarského kaganátu nejsou shodní se Srby poraženými na Kosově poli a už vůbec ne s dnešními Srby (s. 193).

Stejně tak Geary kritizuje mylnou představu, že proces zdánlivého utváření dnešních národů byl ukončen ve středověku. Konstatuje, že v každém historikovi zabývající se ranými etnickými formacemi vzbuzuje zneužívání dějinných argumentů nacionalisty a rasisty „sklíčenost a hnus“ (s. 20). Představy dnešních ideologů nacionalismu shrnuje Geary takto: „Tato pseudohistorie vychází z předpokladu, že evropské národy jsou zřetelně oddělitelné, stabilní a objektivně identifikovatelné sociální a kulturní jednotky, které se od sebe vzájemně odlišují jednoznačnými a neměnnými znaky – jazykem, náboženstvím, zvyky a národním charakterem. Tyto národy měly vzniknout buď v dávné prehistorii, nebo v průběhu procesu, který úplně a jednou provždy skončil ve středověku.“⁸

Kořeny zmíněného postoje nachází Geary v 19. století, v silném vlivu nacionalistických, resp. „národoveckých“ postojů na formující se moderní vědní obory his-

7 Herwig Wolfram a Walter Pohl jsou autory a editory mnoha textů k tomuto tématu: HERWIG WOLFRAM, *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des 6. Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*, München 2001; TÝŽ, *Die Germanen*, München 1994; WALTER POHL, *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567–822 n. Chr.*, München 1981.

Problematiku tzv. stěhování národů v současné vědecké perspektivě naposledy shrnul TÝŽ, *Die Völkerwanderung. Eroberung und Integration*, Stuttgart-Berlin-Köln 2002.

8 P. GEARY, *Europäische Völker*, s. 20.

torie, archeologie a filologie. Právě vědci se spolupodíleli na mylném vnímání fenoménu národa v minulosti, kam projektovali svou současnost. Jejich postoj má dodnes silný vliv. Národy nebyly v 19. století vymyšleny, ke vznikajícím, ale i tradičním moderním evropským národům byly pouze „nacházeny“ a přiřazovány raně středověké kořeny. Identita rodícího se národa byla často vystavěna na identifikaci s národem známým z pramenů pozdní antiky a raného středověku. Vědci, především historikové, tento přístup legitimovali a podporovali. Podobnou úlohu plnili archeologové, kteří strukturovali archeologické nálezy podle kulturních znaků domněle jasně určujících tehdejší společenské a etnické jednotky, čímž sekundárně vytvářeli představu národnosti, resp. etnické identity. Navíc všechny tyto poznatky se historikové pokoušeli geograficky lokalizovat, tedy určit raně středověkým národům přesně ohraničená území. Takto strukturované výsledky bádání se staly politickými argumenty, jimiž zůstávají dodnes.

Pojetí historiků 19. století paradoxně vycházelo z pramenů samotných, především z děl antických historiků a z biblické tradice. Oběma je vlastní binární opozice my a oni. Již u Herodota jsou skupiny barbarů označovány jako národy (*ethne*), které se dělí na kmeny (*gene*). Římští autoři řecké pojetí přejali a národy (*gentes*) pojímali jako společenství, která jsou definovaná geograficky a biologicky, společným původem, zvyky a jazykem. *Gentes* nepodléhají historické změně a jejich vlastnosti zůstávají konstantní. Takto stojí v protikladu k Římanům, kteří sami sebe vnímali jako *populus*-lid, definovaný na základě zákonů a lojality, složený z jednotlivců pocházejících z různých *gentes*. Římský lid v pojetí římských historiků podléhá historické změně.

Rovněž biblicko-židovská tradice vnímala vlastní skupinu-národ jako zvláštní společenství „vyvolených“. Být jejím příslušníkem nebylo jen otázkou původu, ale především vědomého rozhodnutí sdílet určená pravidla a vědomě se ke skupině hlásit.

Antickou a biblickou tradici dále rozvíjeli vzdělanci raného středověku, kteří jejím prizmatem vnímali vlastní svět, a na stejných základech stojí i moderní (vědecká) pojetí raně středověkých národů. Tito naši zpravodajové o raně středověké Evropě jsou křesťané, kteří vyrostli a byli vzděláni právě v kulturním ovzduší spojujícím antickou vzdělanost s biblicko-židovskou tradicí. V duchu osvojeného světového názoru, resp. tradičních kategorií, pak pochopitelně popisovali i skutečnosti, které znali osobně. Jordanes, Řehoř Tourský, Beda Ctihodný, Pavel Diákon, Fredegar, Konstantin Porfyrogenetos, Prokopius a další – ti všichni nám společenství „barbarů“ přicházejících do „civilizovaného světa“ představují v duchu svého vidění světa jako jasně definované národy či kmeny s charakteristickými a nezaměnitelnými vlastnostmi. Tuto představu jsme přejali i my, dodnes v jejím duchu interpretujeme vznik a vývoj evropských národů a ve vyprávění pozdně antických a raně středověkých autorů hledáme nejstarší zmínky o našich dnešních

národech. Přijali jsme představu národa jako biologické danosti jasně definované zvyky, kulturou a etnickým původem. Tato skutečnost se ostatně výstižně odráží v dodnes používaném pojmu „stěhování národů“.⁹

Geary připomíná, že právě tyto barbarské národy byly stejně jako Římané účelově a vědomě sestavená společenství, která si teprve postupem času z podnětu vládnoucí vrstvy vytvářela skupinovou identitu. Podle Gearyho jde o modelový proces, kdy jsou účelově vytvořeným politickým uskupením často přisuzovány společné vlastnosti a jména již dříve známých celků. Každá nová vlna „barbarů“ představovala další uskupení vnímané jako biologicky dané a definované především původem, které teprve vstupem do římského, resp. křesťanského světa získávalo právo na dějiny. Postupně během několika generací se uskupení žijící například jako federáti, obývající nárazníkové oblasti Římské říše, stávalo součástí říše. Stejný proces kulturní uzurpace na straně jedné a asimilace na straně druhé lze vysledovat ve všech případech příchodů nových „barbarů“ na území pod správou, resp. pod vlivem Římské říše.

Zásadní úlohu v procesu vzniku „barbarských“ politických celků hrál kontakt s říší; protože právě jí distribuované symbolické a normativní komplexy posilovaly postavení vojenských vůdců, kteří postupně upevňovali své pozice a stávali se panovníky. Jakmile se podařilo království založit, pokoušel se král kulturně disparátní armádu, která byla hlavní složkou obyvatel nového útvaru, sjednotit v homogenní lid – dát mu jednotné zákony a pocit společné identity. Skupina, jež bývá vzdělanými autory popisována jako sociální a kulturní jednotka, vznikala účelově, například v důsledku vojenského konfliktu, pod vedením schopného jedince. I uvnitř takových nesourodých společenství byla k vybudování společné identity používána tradice slavných předků a s nimi spojených slavných vítězství, která mohla skupině pomoci přežít. Nezbytnou podmínkou této tradice byla představa o společném původu. Této skutečnosti si všímali i současní pozorovatelé, v jejichž očích ovšem potvrzovala představu společným původem definované etnické jednotky. Geary míní, že v tomto procesu bývá podceňována role řízené identifikace s výlučně politickými útvary jako prostředku budujícího a posilujícího společnou identitu. Tato identita byla odvozena od vládnoucí rodiny, resp. její překroucené nebo fiktivní historie, coby nositele „jádra tradice“.¹⁰ V případě celků, které vydržely déle než několik generací, se často v rámci posílení identity prosazovalo i společné náboženství. Tento proces Geary dokumentuje na příkladě relativně ustále-

ných společenství Vizigótů ve Španělsku v 7. století, Langobardů v Itálii v 8. století či Francké říše za Merovejců – ustálených v tom smyslu, že se mezi obyvateli prosadila společná identita spojená v těchto případech s přijetím křesťanství, což platí i pro původní vyznavače ariánského křesťanství. Takto definovaná skupinová identita byla často současnými pozorovateli a pod jejich vlivem i historiky považována za etnickou jednotu.

V závěru své práce vede Geary paralelu mezi vývojem evropských národů v raném středověku a „národy“ novověkých koloniálních říší. Podle jeho názoru je v Evropě představa národa uložena tak hluboko v obecném povědomí, že ji již nevnímáme jako historický fenomén, nýbrž jako psychologicko-antropologickou součást nás samých (s. 177). Historie vzniku národa jihoafrických Zuluů byla poprvé zaznamenávána evropskými křesťanskými misionáři. Podobně jako ve středověké Evropě byly tedy tyto záznamy ovlivněny křesťansko-antickým pojetím *gens* a jako takové „národ“ Zuluů uměle vytvořily. Nicméně zatímco tradované dějiny migrace a vzniku národa Zuluů jsou pro evropského čtenáře jasným konstruktem, tentýž považuje příběh vzniku svého současného národa v raném středověku za „reálný“.

Gearyho kniha přesvědčuje logickým vedením důkazů, precizní formulací argumentů a příkladnou názorností výkladu. Autor se neutápí ve všeobecných rozpravách, složitě strukturovaný a už ve své podstatě chaotický pramenný materiál má plně pod kontrolou, a suverénně a střídavě formuluje své myšlenky. Otevřeně přiznává aktuální přesah svého tématu, když svůj výklad začíná současnými příklady zneužívání historie v politice. Vyvrací mýtus o etnické podstatě národa, odmítá jej jako věcnou kategorii. Analyzuje způsob vytváření identity Římanů i skupin „barbarů“ a soustřeďuje se zejména na podstatu identity, která pomáhá skupinám, nazývaným národy, přežít. Dále věnuje pozornost způsobu, jakým bývají tyto celky prezentovány zástupci vládnoucí kultury, jejichž písemné líčení se nám dochovalo a dodnes nás silně ovlivňuje. Přesvědčivě dokazuje, že představa definitivního vzniku národních celků v raném středověku, které by pak přežily do dnešních dnů, je mýtus. Tento „mýtus národů“ je však v našich představách o vlastní minulosti a identitě hluboce zakořeněn již od 19. století. Pokud se chceme pojmem národ zabývat, pak se musíme od vlivu tohoto mýtu vědomě oprostít. Je třeba si především uvědomit, že samotná kategorie etnicity je myšlenkovým konstruktem, který je neustále ve vývoji.

Kniha Patricka Gearyho je nejen inspirativním příspěvkem k bádání o raném středověku a jasným odmítnutím užívání a zneužívání historických argumentů v současných debatách o národě, nýbrž také pečlivou reflexí běžné mediévistické terminologie. Vždy jde o zpětnou projekci našich myšlenkových kategorií do minulosti, což vede pouze k nepochopení minulých dějů a v případě „národa“ k nebezpečí jejich zneužití k nacionalistické propagandě.

⁹ U nás naposledy JARMILA BEDNAŘÍKOVÁ, *Stěhování národů*, Praha 2003; EDUARD DROBERJAR, *Věk barbarů. České země a stěhování národů z pohledu archeologie*, Praha-Litomyšl 2005.

¹⁰ Pojem „Traditionskern“ zavedl ve svém průkopnickém díle REINHARD WENSKUS, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*, Köln 1961.

Gearyho kniha je záslužná, neboť kritizuje chybný přístup a upozorňuje na mnohá úskalí při používání zdánlivě odborných pojmů. Není však jasné, do jaké míry lze na jeho závěrech vystavět kvalitnější teoreticko-metodologický konstrukt, bez něhož historiografie tak jako tak nemůže existovat. Jednou z možností je vrátit se k pramenům. Tuto cestu zvolil v kontextu českého bádání například Dušan Třeštík, který odmítá pro raný středověk používat pojem „národ“, neboť je podle jeho názoru zavádějící. Místo něj důsledně používá pramenně doložený pojem *gens*. Třeštík zdůrazňuje, že nepíše příběh současného národa v raném středověku, nýbrž příběh všech *gentes* ve středoevropském prostoru v 9. století.¹¹

Podobně také skupina historiků kolem zmiňované „vídeňské školy“ historické etnografie usiluje o nové pročítání pramenů. Výstupem jejich práce jsou jednak monografie sledující jednotlivé etnogeneze a jednak analýzy problémových okruhů s důrazem na proces integrace „barbarů“ do struktur Římské říše. Teoretický koncept nabízený touto skupinou autorů kolem Herwiga Wolframa a Waltera Pohla se však v poslední době poněkud rozměňuje v textové nadprodukcii.

Po přečtení knihy zůstává zřejmým, že v příbězích geneze jednotlivých etnik Evropy zbývá ještě mnoho nezodpovězených, ba mnohdy ani nepoložených otázek. Uvědomit si původní tendenci pramenů, rozpoznat dědictví historiografie 19. století, vyrovnat se s emocionálně zatíženým pojmem národ a přitom úspěšně čelit znejistění vlastní identity, to vše musí být podmínkou vědeckého přístupu k pramenům, nikoli však cílem našeho snažení.

Václav Žůrek

11 DUŠAN TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*, Praha 2001, s. 5–9.

Marc Bloch, *Králové divotvůrci. Studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii*, Praha 2004, Argo, 534 s., ISBN 80-7203-626-2

Recenzovat Blochovu knihu *Králové divotvůrci* znamená zamyslet se nejen nad jejími kvalitami, jež nepochybně prokázal čas, ale i zauvažovat nad důvody jejího vydání v českém překladu. Nabízí se otázka proč vydávat starého mistra, jehož práce byla v dílčích momentech překonána, nebo dokonce korigována? A vzápětí se objevují otázky další: zapůsobila zde potřeba zpřístupnit českým čtenářům více než jen legendární *Obranu historie*,¹ jejíž vydání z roku 1967 je už patřičně ohmatáno a navíc se stalo záležitostí vzácnou, kterou si v soukromé knihovně každý bedlivě hlídá a v knihovnářích veřejných se na ni často čeká řadu týdnů i měsíců? Nebo tu svoji roli sehrála představa, že o Blochově mistrovství, o němž bylo u nás v posledních letech mnohé napsáno, je třeba podat pádný důkaz vydáním možná nejzajímavějšího z děl, které kdy napsal?

Bloch na svých *Králech divotvůrcích* pracoval deset let a jejich vydání v roce 1924 se uskutečnilo dostatečně dlouho před založením revue *Les Annales d'histoire économique et sociale* (1929), aby mohlo být považováno za momentální výstřelek nebo narychlo spáchaný opus, který by zapadal do představ reformátorů *l'histoire événementielle*, jakými se Bloch a Febvre během 20. let stali. Bloch si svou práci představoval jako „v širokém a pravém slova smyslu příspěvek k politickým dějinám Evropy“ (s. 29), neboť víra v onen královský zázrak, jímž byla schopnost panovníků Anglie a Francie léčit prostřednictvím doteků krtci, obávanou kožní nemoc, nebyla vlastně ničím jiným než projevem zvláštního pojetí nejvyšší politické moci. Bloch se tak ve svém díle zabývá specifickými představami o království a královské moci, jimiž se vyznačovala anglická a francouzská společnost v době od středověku do konce 18. století.

Společenský jev, jenž nevymizel s příchodem novověku, přinutil Blocha rezignovat na konvenční historickou epochu, totiž středověk, a délku sledovaného období přizpůsobit zkoumanému problému, čímž se před ním rázem otevřela nezvykle dlouhá časová perspektiva, která mu umožnila zabývat se královským zázrakem a rituály s ním spojenými v neobyčejně širokých souvislostech. Mohl tak dospět k závěru, že společenská víra v rituální léčbu doteky králů nebyla v žádném

1 MARC BLOCH, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*, Praha 1967.